

Генрик Сенкевич

ВОГНЕМ І МЕЧЕМ

ТОМ ПЕРШИЙ

З польської переклав
Євген Литвиненко



ТЕРНОПІЛЬ
БОГДАН

ББК 84.4Пол
С31



Перекладено за виданням:
Henryk Sienkiewicz. Ogniem i mieczem. Powieść. T. I, II.
Państwowy Instytut Wydawniczy.
Warszawa, 1962.

Ілюстрації публікуються з дозволу
ZODIAK JERZY HOFFMAN FILM PRODUCTION SP. Z O.O.

Складаємо щиро подяку кінорежисерові Єжи Гоффману
за люб'язно наданий ілюстративний матеріал

Роман “Вогнем і мечем” є першою частиною славетної
трилогії лауреата Нобелівської премії Генрика Сенкевича, на-
писаної на історичному матеріалі XVII століття.

У творі змальовано національно-визвольну боротьбу україн-
ського народу під проводом Богдана Хмельницького проти поль-
сько-шляхетського панування.

Охороняється законом про авторське право.

*Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавця.*

ISBN 966-692-741-1 (серія)
ISBN 966-692-742-X

© Литвиненко Є., український переклад,
редагування, коментарі, 2006
© Булаховська Ю., передмова, 2006
© Zodiak Jerzy Hoffman Film Production,
ілюстрації, 2006
© Видавництво “Богдан”, макет,
художнє оформлення, 2006

ГЕНРИК СЕНКЕВИЧ ТА ЙОГО РОМАН «ВОГНЕМ І МЕЧЕМ»

Ім'я Генрика Сенкевича (1846–1916) належить до плеяди всесвітньо відомих імен польських письменників, принаймні найпершого ряду: Адам Міцкевич, Юліуш Словацький як поети і Генрик Сенкевич — як прозаїк, до того ж пізнішої доби, другої половини ХІХ — початку ХХ століття. Поряд із Сенкевичем фігурують і імена його видатних сучасників — прозаїків Болеслава Пруса, Елізи Ожешко, поетеси й прозаїка Марії Конопницької. Проте найпопулярнішим, найулюбленішим у читацьких колах, а тому й таким, якого активно перекладали (і за його життя, і після), серед польських прозаїків був саме Сенкевич.

Це стосується Польщі, Західної Європи й Росії, набагато меншою мірою України — з цілком зрозумілих тематико-ідейних причин: передусім у контексті його історичного роману (першої частини «Трилогії» із доби польської історії ХVІІ століття) «Вогнем і мечем». Крім самої тематики цього твору (з антиукраїнськими акцентами), певний спротив в українському читацькому суспільстві, та й у дослідницькому, викликала світоглядна орієнтація Сенкевича — лише стримано ліберальна, часом і консервативна, а з 80-х років — його виразно проісляхетські й виразно прокатолицькі симпатії. Хоча кожна видатна письменницька постать є

— Що за один?

— Не татарин, якесь цабе.

— То й хвалити Бога.

Сказавши це, намісник уважно придивився до незнайомця.

— Скидається на гетьмана, — мовив він.

— І кінь під ним благородної татарської породи, такого й у хана немає, — додав вахмістр. — Та он його тримають!

Поручик глянув і прояснів на виду. Поряд двоє рядових жовнірів тримали справді чудового румака, який, щулячи вуха й роздимаючи ніздрі, витягав голову і дивився зляканими очима на свого господаря.

— А кінь же, пане наміснику, буде наш? — запитливо глянув на нього вахмістр.

— А ти, невіро, хотів би християнина у степу без коня лишити?

— То це ж наша здобич...

Подальшу розмову урвало не на жарт сильне харчання здушеного незнайомця.

— Улийте йому горілки в горлянку! — сказав намісник. — І пояс розстебніть!

— Ми зостанемося тут на нічліг?

— Авжеж. Коней розсідлати, багаття запалити.

Жовніри враз підхопилися. Одні почали приводити до тям і розтирати лежачого, другі рушили по очерет, треті розстелили на землі для нічлігу верблюдячі й ведмежі шкури.

Намісник, не турбуючись більше про здушеного незнайомця, розстебнув пасок і влігся біля багаття на бурці. Це був іще дуже молодий чоловік, худорлявий, чорнявий, надто вродливий, із тонкими рисами обличчя й випнутим орлиним носом. В очах у нього палали буйна уява й заде-рикуватість, але обличчя мав людини добросовісної. Пишні

вуса й давно, як видно, не голена борода робили його не на свої роки поважним.

Тим часом двоє отроків заходилися лаштувати вечерю. Вони поклали на вогонь приготовлені баранячі четвєрти, зняли з коней кілька дрохв, упольованих удень, кілька білих куріпок і сайгака, якого один із отроків ураз почав білувати. Багаття горіло, викидаючи у степ величезні червоні кола. Здушений незнайоμεць почав потроху приходити до тями.

Якийся час водив він налитими кров'ю очима по довколишніх, намагаючись їх упізнати, відтак спробував підвестися. Жовнір, котрий перед тим розмовляв із намісником, підняв його, взявши попід пахви; другий уклав йому в руку обушок, на який незнайоμεць через силу обіперся. Обличчя його було ще червоне, жили понадувалися. Нарешті здавленим голосом він ледве вимовив перше слово:

— Води!

Йому дали горілки, яку він пив і пив, і певно, це йому допомагало, бо, ледве відірвавшись од фляги, уже чітким голосом спитав:

— У кого я в руках?

Намісник підвівся й підійшов до нього.

— У руках тих, хто вашу милость урятував.

— То це не ви, добродію, накинули на мене аркан?

— Мосьпане, наша справа шабля, а не аркан. Кривдиш, ваша милость, добрих жовнірів підозроу. Спіймали тебе якісь лиходії, у татарів перевдягнені. На них, якщо цікаво, можеш глянути — он вони, як барани порізані, лежать.

Сказавши це, він показав рукою на кілька темних тіл, що лежали під узгір'ям.

Незнайоμεць відповів:

— Тоді дозвольте мені спочити.

— Во ім'я Отця і Сина, і Святого Духа! Чоловіче, ти що, сказився? Здурів, чи що? Заспокойся, отямся! Устроми голову в відро, чорти б тебе взяли! Ти чуєш мене?

— Крові! Крові! — вив Богун.

— Ти що, розумом схибнувся? Устроми ж голову в відро, кажу тобі! Он тобі кров, ти вже пролив її, до того ж невинну. Він уже не дихає, цей бідолашний підліток. Чорт тебе вхопив чи сам ти справжній чорт. Отямся ж, а ні, то хай тобі хрін, поганський сину!

Вигукуючи так, пан Заглоба просунувся із протилежного боку столу до Жендзяна і, схилившись над ним, почав обмацувати йому груди і руку йому до рота прикладати, бо звідти сильно йшла кров.

А Богун, схопившись за голову, вив як поранений вовк. Потім, не перестаючи вити, упав на лаву, бо душа в ньому терзалася від люті й болю. Раптом він підхопився, підбіг до дверей, висадив їх ногою і вибіг у сні.

— Біжи стрімголов! — буркнув собі під ніс пан Заглоба. — Біжи й розбий голову об стайню або об стодолу, хоч, рогносцем будучи, міг би вже й колотися. Оце так розлютився! Я такого ще в світі не бачив. Зубами, як пес на злучці, клацав. Але пахолок іще живий, небожатко. Далєбі, якщо йому цей мед не допоможе, тоді він збрехав, що шляхтич.

Так буркочучи, пан Заглоба вмостив Жендзянову голову у себе на колінах і почав поволеньки вливати у його посинілі вуста тройняк.

— Побачимо, чи добра кров у тобі тече, — мовив він далі до знепритомнілого. — Якщо єврейська, приправлена медом чи вином, то закипить, якщо хлопська, то, будучи лівивою й важкою, на спід піде, і тільки шляхетська звеселиться й відбірний утворить лікер, який тілові дає мужність і силу. Іншим націям Господь Бог теж дав напої, аби кожна мала свою гідну втіху.

Жендзян тихо застогнав.

— Ага, іще хочеш! Ні, пане-брате, дозволь же й мені... Отак! А тепер, раз ти подав ознаку життя, я, мабуть, перенесу тебе до стайні й покладу десь у кутку, щоб тебе цей змії козацький до решти не розтерзав, коли повернеться. Небезпечний він приятель, чорти б його вхопили, рука в нього гірша, ніж розум.

Сказавши це, пан Заглоба підняв Жендзяна з підлоги із легкістю, яка свідчила про незвичайну силу, і вийшов у сіни, а далі — на подвір'я, де кільканадцять семенів грали в кості на розстеленому на землі килимку. Побачивши його, вони підхопилися, а він сказав:

— Хлопці, візьміть-но в мене цього пахолка й покладіть на сіно. І нехай котрийсь із вас збігає по фельдшера.

Наказ було негайно виконано, бо пан Заглоба, як Богунів приятель, мав серед козаків велику шану.

— А де ж це підполковник?

— Наказав коня подати і поїхав на полкову квартиру, а нам велів бути наготові й коней осідланих тримати.

— То й мій осідланий?

— Авжеж.

— Тоді давайте. Отже, я підполковника у полку знайду?

— Та он же він і сам їде.

Справді, крізь склеписту чорну браму садиби видно було Богуна, котрий під'їздив із боку базарного майдану, за ним на певній відстані показалися списи більш як сотні молодців, як видно, готових до бою.

— На коней! — гукнув крізь браму Богун семенам, що були на подвір'ї.

Усі кинулися виконувати наказ. Заглоба вийшов із брами й уважно подивився на молодого отамана.

— У похід вирушаєш?

— Атож.

— А куди ж тебе чорт несе?

РОЗДІЛ XXVI



Тим часом Хмельницький, постоявши якийсь час у Корсуні, відступив до Білої Церкви і зробив її своєю столицею. Орда стала кошем по другий бік річки, розпускаючи загони по всьому Київському воєводству. Отож пан Лонгінус Підбип'ята марно журився, що йому забракне татарських голів. Пан Скшетуський слушно передбачив, що запорожці, схоплені паном Понятовським під Каневом, дали фальшиві відомості — Тугай-бей не лише не відійшов, а й не рушив до Чигирина. Ще більше, звідусіль підтягалися нові чамбули. Прийшли азовський і астраханський царки з чотирма тисячами воїнів, котрі ніколи до цього у Польщі не бували, прийшло дванадцять тисяч орди ногайської, двадцять тисяч білогородської та буджацької — усі колись закляті вороги Запорожжя і козацтва, а тепер побратими і до крові християнської присяжні спільники. Нарешті прибув і сам хан Іслам-гірей із дванадцятьма тисячами перекопців. Потерпала від цих друзів уся Україна, потерпав не лише шляхетський стан, а й люд український, у якого палили села, відбирали худобу і добро, а самих чоловіків, жінок і дітей гнали в неволю. У ці часи мордувань, підпалів і крові для селянина був тільки один рятунок: тікати у табір Хмельницького. Там він із жертви ставав розбійником і сам нищив власну землю, принаймні не турбуючись за своє життя.

Нещасний край!.. Коли у ньому спалахнув бунт, спершу покарав і спустошив його Миколай Потоцький, потім запорожці й кримчаки, що ніби прийшли звільнити, а тепер навис над ним Ієремія Вишневецький.

Тому кожен, хто міг, тікав до Хмельницького, тікала навіть шляхта, коли іншої ради вціліти не мала. Завдяки цьому Хмельницький приростав на силах, і якщо не відразу рушив у глиб Речі Посполитої, якщо довго відсиджувався у Білій Церкві, то переважно через те, щоб дати лад цим нічим не приборканим і диким стихіям.

Справді-бо, у його залізних руках вони швидко ставали бойовою силою. Командири із навчених запорожців були готові, простолюд поділено на полки, із колишніх кошових отаманів призначено полковників, окремі загони, аби привчити їх до бою, послано на штурм замків. А хоробрий це був за вдачею люд, до ратної справи як ніякий інший удатний, до зброї звиклий, до вогню і кривавого обличчя війни завдяки татарським набігам при звичаєній.

Отож пішли два полковники, Ганджа й Остап, на Нестервар, і здобули його, а населення, єврейське і шляхетське, до ноги вирізали. Князеві Четвертинському власний його млинар голову на порозі замку відтяв, а княгиню Остап зробив своєю невіљицею. Інші ходили в інші сторони, й успіх сприяв їхній зброї, бо страх відняв серця у ляхів, страх, «народові цьому непритаманний», що вибивав із рук зброю й сили позбавляв.

Не раз, бувало, полковники приставали до Хмельницького: «Чого ж ти на Варшаву не йдеш, а спочиваєш, із чаклунками чари відправляєш і горілкою заливаєшся, а ляхам опам'ятатися від страху і військо зібрати дозволяєш?» Не раз теж і п'яна чернь, виючи ночами, облягала квартиру Хмельницького, вимагаючи, щоб він її на ляхів вів. Хмельницький підняв бунт і зробив його страшною силою, але тепер він усвідомив, що сила ця уже й його

Літературно-художнє видання

Сенкевич Генрик

ВОГНЕМ І МЕЧЕМ

Роман у двох томах

Том перший

Переклад з польської і редагування

Є. Литвиненка

Ілюстрації публікуються з дозволу

ZODIAK JERZY HOFFMAN FILM PRODUCTION SP. Z O.O.

Головний редактор *Б. Будний*

Художник *В. Басалига*

Верстка *І. Демків*

Підписано до друку 20.12.2005. Формат 84×108/32. Папір офсетний.

Гарнітура Academy. Умовн. друк. арк. 28,56 + 1,68.

Умовн. фарбо-відб. 28,56 + 6,72. Обл.-вид. арк. 20,85 + 1,49.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців

ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008

тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48

publishing@budny.te.ua

www.bohdan-books.com

Сенкевич Г.

С31 Вогнем і мечем: Роман: У 2 т. Т. 1./Пер. з польс. Є. Литвиненка. — Тернопіль: Богдан, 2006. — 544 с. — (Серія “Світовий історичний роман”)

ISBN 966-692-741-1 (серія)

ISBN 966-692-742-X

Роман “Вогнем і мечем” є першою частиною славетної трилогії лауреата Нобелівської премії Генрика Сенкевича, написаної на історичному матеріалі XVII століття.

У творі змальовано національно-визвольну боротьбу українського народу під проводом Богдана Хмельницького проти польсько-шляхетського панування.

ББК84.4Пол